

Приемы учебной работы выступают в качестве одного из путей приобретения новых знаний и умений. Как подчеркивает П.И. Пидкаситый, в иерархической структуре познавательной деятельности приемы учебной работы являются первичными в процессе усвоения по отношению к знаниям, умениям и навыкам, которые вне деятельности (вне системы действий) теряют свою силу как стимул учения, как конкретные цели, как орудия и инструменты познания [5, 91]. Посредством приемов усваиваемые учащимися знания в ходе их практической реализации совершенствуются, закрепляются и обеспечивают успешное выполнение учебных задач в различных изменяющихся условиях обучения. Овладение приемами подводит обучающихся к освоению умений.

Литература:

1. Богоявленский Д.Б. Формирование приемов умственной деятельности учащихся как путь развития мышления и активизации учения // Вопросы психологии. – 1962. - № 4. – С. 74-82.
2. Глузман А.В. Формирование системы обобщенных приемов учебной работы (на материале музыкальной подготовки учителей начальных классов): Дис... канд. пед. наук / Московский государственный заочный педагогический ин-т – М., 1987 - 236 с.
3. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения. М., 1986.
4. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения. – М.: Педагогика, 1981. – 186 с.
5. Пидкаситый П.И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении: Теоретико-экспериментальное исследование. – М.: Педагогика, 1980. – 240 с.
6. Талызина Н.Ф. Формирование познавательной деятельности учащихся. – М.: Знание, 1983. – 96 с.

УДК 378.1

Костенко С.Є.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ І РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА У СІМ'Ї

У статті розглядаються виховна система сім'ї, що сприяє моральному вихованню і розвитку особистості молодшого школяра як основи формування його моральної поведінки.

В сучасних умовах зложилася надзвичайно складна, суперечлива ситуація як в ідеології і політиці, так і у сфері моралі і освіти молоді. Гостро встає необхідність морального виховання молодого покоління, максимального використання досвіду всіх інститутів національного виховання, одним із яких є сім'я.

Сім'я як виховний інститут виявляється невідповідною до нового періоду історичного існування української цивілізації і усе більше відходить від важких і заплутаних проблем морального виховання.

Сім'я в цих умовах не має чіткої програми духовного оздоровлення підростаючого покоління, у неї немає системи морального виховання, адекватної складної соціально-педагогічної ситуації. У результаті відбувається перекіс: у системі освітніх цінностей домінує інтелектуальний розвиток, а духовно-моральний в шкільній практиці запущено, тому що не забезпечено чіткими і реалістичними ціннісними орієнтирами й розробленими для сформованої соціально-педагогічної ситуації педагогічними технологіями й у родині відсутнє моральне виховання.

У той же час відомо, що являючи собою складний вузол людських взаємовідносин, родина виявляється найважливішим фактором повсякденного існування й розвитку особистості.

Формування в людини різних соціальних орієнтацій, установок, емоційної культури, його морального і психологічного здоров'я, перебувають у прямої залежності від характеру внутрішньосімейного спілкування, від психологічної атмосфери родини (Н.В.

Андрєєнкова, В.Я. Титаренко, М.Г. Віноградова Т.Ф. Алексєєнко, Р.К. Серьожникова й ін.)

Учені (І.Д. Бех, Т. І. Пониманская, О.М. Докукина, О.Л. Кононко, В.Г. Постовий, О.Л. Хромова й ін.) вважають, що при дослідженні міжособистісного спілкування в сім'ї, морального клімату родини необхідно враховувати складність сім'ї та систему педагогічних умов, що сприяє не тільки моральному вихованню, але й розвитку особистості дитини.

Метою даної статті є інтерпретація сутності морального виховання і його взаємозв'язок з розвитком особистості молодшого школяра в умовах сім'ї.

У сімейному вихованні широке розповсюдження отримав етико - нормативний підхід, відповідно до якого моральне виховання зводиться до засвоєння дітьми конкретних еталонів, норм і зразків дій, їхнього визначеного порядку й кількості. Головний недолік цього підходу в його опорі на односторонньо трактуєму соціальну заданість психіки людини(О.Золотарьова)[4]. Таке навчання неефективно для оволодіння здатністю до морального усвідомлення вчинку, тому що дитина поглинена виконанням лише даних дій, не маючи можливості збагатити власний досвід міркування над моральною стороною сутності явищ, зіставити його з досвідом своїх однолітків і т.д. У цих умовах він виявляється не в змозі бути суб'єктом моральної діяльності, оскільки йому належить тільки зовнішня, операційна або технічна сторона поведінки, але не внутрішня, значеннева. Дитина не розвиває в собі здатність виробити мету вчинку, оцінити її.

По іншому розглядається сутність морального виховання і його взаємозв'язок з формуванням особистості в культурно-історичній концепції Л. Виготського[3]. Відповідно до його поглядів, психічний розвиток обумовлений не самим по собі процесом засвоєння соціальних норм і способів дій, а пов'язаним з ним процесом оволодіння дитиною своєю поведінкою і психікою. Моральний розвиток особистості не може бути прямим і безпосереднім результатом виховного впливу, але виступає як саморозвиток, що має місце виняткове у власній діяльності дитини.

При такому підході до розуміння моральності в центрі уваги виявляється не нормозобразність моральної дії, а внутрішня свобода особи в ухваленні рішення про той або інший вчинок і сполучена з нею особиста відповідальність за його наслідки, що візиваєт определение проблемі в сімейному вихованні.

Із цих позицій центральною для сімейної педагогіки стає проблема пошуку найбільш ефективних шляхів і засобів формування «внутрішньої волі» як обов'язкової умови моральності дитини. Причому ці шляхи й засоби не можуть бути прямими, що діють «у чоло», а непрямыми, тобто таки, що пропонують таку організацію діяльності дитини, коли потрібний дорослими напрямок активності задається в не нав'язаної дітям їх власної ініціативної діяльності. Вивчення цієї проблеми стосовно до дітей молодшого шкільного віку є метою нашого дослідження.

Ведучою ідеєю нашого дослідження є припущення про те, що ефективно моральне виховання й розвиток (у прийнятому нами розумінні) пов'язане із приученням молодшого школяра до аналізу своїх проявів стосовно навколишніх членів родини, насамперед - до батьків; зі співвіднесенням їх із суспільно виробленим ідеалом поведінки.

Відповідно до досліджень А. Асмолова, І. Беґа, Л. Виготського, С. Рубинштейна, усвідомлення морального змісту дій здатно зробити стимулюючий і регулюючий вплив на вибір морально ланцюгового рішення в проблемно-конфліктних ситуаціях. Тому завдання батьків полягає в тім, щоб органічно підвести молодшого школяра до первісного усвідомлення й самосвідомості вчинків і самостійному ухваленню рішення про цілі поведінки з орієнтуванням на істотні ознаки соціального зразка.

У молодшому шкільному віці формуються психологічні передумови й умови для початку включення дитини в процес знаходження внутрішньої волі. Вони пов'язані зузагальненням, що відбувається в даному віці «узагальнюванням», або «інтелектуалізацією» емоцій і переживань, що роблять можливим у молодшого школяра

внеситуативну поведінку. З іншого боку, згідно з даними Б. Ананьєва, до 7 - 8 -літнього віку школяр уже в стані повністю охопити весь процес діяльності від постановки мети до одержання результату, і, отже, можна говорити про можливість повного освоєння процесів усвідомлення вчинку, доступних його віку.

Специфічною особливістю суспільно значимого еталона взаємодії з навколишнім виступає свідомо спрямованість поведінки на досягнення сприятливого стану іншої особи за допомогою засобів, що задовольняють, разом з тим, особистісні потреби ініціатора вчинку в самоповазі, у самореалізації, у самоствердженні й ін. (В. Давидов, О. Дробницький, М. Монтень).

Як показали дослідження, а також дані спостережень, сучасна методика морального виховання дітей молодшого шкільного віку не забезпечує належного рівня засвоєння засобів і способів усвідомлення моральної сторони вчинків з орієнтуванням на згадані істотні особливості соціального зразка.

У результаті у свідомості дитини не формується якийсь узагальнений образ «добрих» і «злих», «правильних» і «неправильних», «гарних» і «некрасивих» дій стосовно навколишніх, адекватний суті суспільно виробленого ідеалу. Отже, дитина виявляється не в змозі зіставити свої різноманітні вчинки й ситуації з якоюсь ідеальною знаною моделлю поведінки, що, на його думку, схвалюється навколишніми, не може робити правильні висновки про їхнє моральне достоїнство.

У практиці сімейного виховання приучення до осмислення поведінки здійснюється в діяльності, що припускає виконання моральних дій або оцінку вчинків за вказівкою батьків.

Очевидно, що в існуючих умовах сімейного морального виховання процес формування досвіду самостійного усвідомлення дитиною морального змісту дій з опорою на істотні моральні критерії не може бути підданим управлінню й раціональному регулюванню з педагогічної точки зору. Корінь сформованого положення ми бачимо насамперед у тім, що теоретичні основи морального сімейного виховання позбавлені системного аналізу розглянутого явища.

У філософських і психолого-педагогічних роботах розкриваються принципово значимі методологічні положення, що мають основне значення для нашого дослідження. В них підкреслюється роль діяльності у формуванні думок і почуттів: вказується, що знання — провідний компонент у структурі соціального досвіду, основа людської діяльності, відзначається, що формування свідомості дитини повинне здійснюватися в діалектичній єдності знань, діяльності й відносин при провідній ролі знань (Б. Ананьєв, А. Леонтєв, С. Рубинштейн і ін.). У психологічних роботах показано, що психічний розвиток людини відбувається при освоєнні нею суспільно виробленої свідомості (соціального досвіду) у видах, що формуються в людини, діяльності (Б. Ананьєв, Л. Виготський, А. Запорожець, А. Леонтєв, А. Лурия, С. Рубинштейн, Д. Ельконин і ін.) при провідній ролі навчання й виховання (І. Бех, П. Блонський, Л. Виготський, В. Постовий, Р. Серьожникова, О. Хромова й ін.).

Отже, становлення здатності до усвідомлення моральних цінностей можна розглядати як процес оволодіння відповідним досвідом попередніх поколінь. Це доводить необхідність формування в дітей знань про моральний зміст дій, діяльності по засвоєнню цього змісту, правильного емоційного відношення до нього.

Теоретичний аналіз філософських і психолого-педагогічних робіт із проблеми усвідомлення вчинків, здійснений з позиції системного підходу, дозволив виділити наступні напрямки в ефективності морального виховання у сім'ї:

1. Процес усвідомлення вчинку за моральними критеріями являє собою системне утворення, що складається із трьох психологічних підсистем: пізнавальної (когнітивної), вольовий (регулятивної) і емоційної (афективної).

2. Цілеспрямований вплив в умовах сімейного морального виховання на розвиток здатності до морального усвідомлення вчинку, що опирається на системне його розуміння, прискорює її формування в дітей 7 - 8 років і старше.

3. Основним механізмом ефективного формування здатності до морального усвідомлення взаємодії з навколишніми у молодших школярів є не наслідування прикладу, інтуїтивне (неусвідомлене) емпіричне засвоєння моральних норм і способів дії, а формування моральних узагальнень, що дозволяє дитині, виходячи з подань, які добуваються самостійно, про моральні цінності суспільства, «конструювати» гуманістичний ідеал поведінки в конкретній ситуації, доступній його віку.

4. Головними засобами формуючого процесу, що дозволяють «задіяти» цей механізм, виступлять:

а) озброєння його узагальненою моделлю міркування, яка актуалізує у свідомості зв'язок резонансу дій, що передбачаються емоційно, для того, на кого воно спрямовано з їхнім передбачуваним резонансом для самого ініціатора поведінки;

б) застосування даної моделі при рішенні проблемних завдань із моральним змістом;

в) закріплення соціально-обґрунтованого засобу(моделі) морального осмислення вчинку в діяльності самостійного оцінювання й самооцінюючи дитиною взаємодії з оточуючими.

Для виявлення характеру усвідомлення вчинку окремим випробуванням пропонували йому самостійно сформулювати своє судження про моральне достоїнство вчинку в слові.

Індивідуальні контактні досвіди були згруповані в чотири блоки: для виявлення змін заздалегідь виділених нами показників когнітивної, вольової й емоційної підсистем процесу усвідомлення, а також для вивчення його зв'язку з іншими особливостями особистості молодшого школяра, зокрема, з її ціннісними орієнтаціями.

На основі теоретичного аналізу були виявлені педагогічні умови сімейного виховання, які, на наш погляд, можуть забезпечити повноцінне засвоєння дітьми розглянутого фрагмента культури моральної взаємодії зі світом.

У результаті була розроблена експериментальна програма, яка інтегрує в собі чотири рівні.

Завдання першого рівня - підвести дітей до висновку (знання) про те, що будь-яка дія розглядається не саме по собі, а у зв'язку з іншими умовами, зокрема, із внутрішнім самопочуттям об'єкта або суб'єкта взаємодії. Їм має бути опанувати вмінням емоційно передбачати наслідки поведінки для тих, що спілкуються, привчитися виражати свої враження в мові й за допомогою предметних моделей - маски особи, колірною тону, тональності музичного звучання.

Другий рівень програми – передбачається оволодіння дітьми вмінням оперувати цілісною логіко-мовною моделлю міркування при аналізі морального аспекту повсякденної практики взаємодії з оточуючими людьми, природою. Дитина привчається емоційно передбачати резонанс учинку, що розгортається в уяві, для його адресата й, разом з тим, для внутрішнього самопочуття самого ініціатора поведінки.

Третій рівень спрямований на приучення молодшого школяра робити моральний вибір, самостійно приймати морально-ціннісне рішення суб'єктивно нових для нього завдань способом природної й звичної гармонізації об'єктивного й особистісного значення порівнюваних альтернатив поведінки.

Змістом четвертого рівня програми стало формування вміння обґрунтувати оцінку й самооцінку вчинків інших і своїх стосовно оточуючих, оперуючи морально обґрунтованою моделлю міркування у якості універсальної основи щодо інтерпретації морального достоїнства поведінки.

Відповідно до експериментальної програми молодші школярі засвоюють визначене етичне поняття й, у зв'язку із цим, роблять відповідні практичні дії. Наприклад,

при формуванні понять чуйність, щедрість, справедливість і ін. передбачене створення умов для практичної реалізації відповідних проявів в уявлених і реальних умовах.

Відмінність експериментальної програми від традиційної, що передбачає повідомлення певного обсягу відомостей про моральний аспект поведінки й прищеплювання деяких прийомів моральної діяльності, складається не тільки й не стільки в тім, що знання, уміння й навички даються в набагато більше швидкому темпі, а в її якісній своєрідності.

Наша програма пронизана визначеною педагогічною лінією, спрямованою на розкриття в тій мірі, у якій це можливо вже на ступеню молодшого шкільного віку, внутрішньої сутності моральних явищ, які стають предметом пізнання й відносин дитини в умовах батьківсько - дитячих взаємин.

Сполучення складених елементів навчального змісту й адекватних їм способів засвоєння, які одержали найбільше визнання в сімейній педагогіці (Р. Серезникова)[5] з методами навчання й виховання дозволило нам виділити систему педагогічних методів в моральному сімейному вихованні: інформаційно-рецептивні методи, приучення, вправа, пошуковий метод, стимулювання до вироблення внутрішньої реакції дитини на засвоюваний зміст. Вимога системності, що закладена в концепції нашого дослідження, передбачає цілісний підхід до розробки методики. Цей підхід спричиняє необхідність співвіднесення основних ліній методики з підсистемами процесу усвідомлення, вираженими у відповідних якостях розуму, волі й почуттів дитини.

Спеціально спрямована робота охоплює чотири цикли (етапу), що відповідають уже розглянутим рівням експериментальної програми і являє собою 47 діалогів і практичних завдань для дітей молодшого шкільного віку.

Спільний з дітьми пошук відповідей і рішень етичних завдань, природний рух думки з опорою на уяву дитини при їхньому осмисленні й моральної спрямованості змісту програмного матеріалу, пробудження внутрішнього відгуку школярів - це та основа, на якій побудований формуючий експеримент.

Основний показник ефективності експериментальної роботи виражається в зміні характеру спрямованості обґрунтувань морального достоїнства поведінкових проявів, що свідчить про утворення у свідомості молодшого школяра стійкого взаємозв'язку між передбачуваними наслідками дій для іншого й внутрішнім станом самого ініціатора поведінки.

Одним з показників морального сімейного виховання також виступає перенос дітьми морально обґрунтованої схеми осмислення дій у нові ситуації, розглянутий нами як показник зформованої поведінки внаслідок аналізу, що розкриває істотні зв'язки вчинків, морального узагальнення[5].

Таким чином, особливості експериментальної системи спричиняють інший тип цілеспрямованого батьківського впливу в сімейному вихованні у порівнянні із застосуванням у масовій практиці. Він будується на основі обліку внутрішніх закономірностей морального розвитку дитини й уваги до його внутрішнього миру, які в кожний момент виховного процесу проявляються як результат складних взаємодій зовнішніх і внутрішніх факторів. Такий тип родинного впливу названий нами системою, яка спрямована на моральне виховання й розвиток особистості дитини.

Розвиваюча функція сконструйованої системи проглядається в поступовому окресленні контурів більш-менш узагальненого еталона розгляду морального аспекту поведінкових проявів стосовно оточуючих.

Сутність навчальної функції бачиться нам у тім, що спеціально відібрані способи взаємодії дозволяють батькам не тільки націлювати увагу дітей на зміст суспільно виробленого морального досвіду, що підлягає засвоєнню, але й допомагають їм у виявленні шляхів оволодіння його складеними елементами (знаннями, уміннями, досвідом творчої діяльності, нормами емоційного відношення).

Виховуючий вплив нашої системи досягається, з одного боку, моральною спрямованістю самого змісту соціально заданого досвіду, з іншого боку - характером навчального аспекту методики, що розвиває активність, свідомість, самоконтроль, що орієнтує на досягнення благополуччя отчуючих.

Виховуючий вплив учинює також атмосфера поваги до особистості дитини, яка створюється під час педагогічних діалогів, уважне ставлення батьків до його удач і невдач у процесі навчання, «уважна вичікувальність» (А. Усова)[6] стосовно нього.

Розвиток здатності до усвідомлення морального вчинку супроводжується зростаючою інтеграцією цього процесу з іншими психологічними особливостями особистості, зокрема з її ціннісними орієнтаціями.

У статті представлений новий підхід до сімейного морального виховання, вихідним у якому є формування моральних узагальнень і елементарного усвідомлення морального змісту вчинків молодшим школярем. Практична значимість даного підходу визначається створенням системи родинного впливу на формування в дітей 7-8 років узагальненого підходу до усвідомлення поведінкову прояву з орієнтуванням на істотні вимоги соціального зразка, що включає зміст і методику розвитку досліджуваних якостей у їхньому взаємозв'язку в процесі сімейного виховання, а також критерії контролю й корекції ходу їхнього формування.

Література

1. Асмолов А.Г. Личность как предмет психологического исследования. – М.:МГУ,1984. – 104 с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості. – К.,2003. – 342 с.
3. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – М.,1996. – 533 с.
4. Золотарева Е.К. Педагогическая система нравственного воспитания и развития личности// Проблемы гуманизации воспитательно – образовательного процесса в детском саду. – Пермь,1993
5. Серьожникова Р.К. Обдаровані діти та їх виховання в родині// Обдарована особистість:пошук, розвиток, допомога. – К.,1998. – с.465 – 478
6. Серезникова Р.К., Кушнір Ю.В. Психология семьи. – Донецк,2007 – с 272

УДК 371.01

Кучерявец В.Г.

ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

У статті розглядаються умови формування особистості, адекватної за своїм потенціалом і креативною енергією завданням державотворення і викликам цивілізаційних процесів.

Задекларований процес побудови в Україні суверенного, демократичного суспільства з орієнтацією на європейський шлях розвитку виявився не просто складним, - він загрожує стати безкінечно пролонгованим у часі. Філософська, психолого-педагогічна думка виокремлює серед найголовніших тому причин відсутність на даний момент достатньої кількості економічно незалежних, політично суверенних, юридично грамотних громадян, духовно вільних і морально відповідальних особистостей.

Таким чином, основне завдання, яке стоїть перед освітою сьогодні – формування особистості, адекватної за своїм потенціалом і креативною енергією завданням державотворення і викликам цивілізаційних процесів. В особистісній еволюції неминуче мусять актуалізуватися такі вектори, як громадянська адекватність і відповідальність, адаптивність, самодостатність, ідеологічний пошук, соціальна інтеграція і толерантність... На часі постає питання: якою ж є динаміка такої особистісної еволюції у нашому суспільстві? Певною мірою знайти відповідь на нього допомагає вивчення ціннісних орієнтацій громадян, зокрема молоді та юнацтва. Актуальність виконаного дослідження,